

Т. Демократия для элиты. Введение в американскую политику [пер. с англ.] / Т. Дай, Л. Зиглер. – Москва: Юридическая литература, 1984. – 320 с. 15. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон. – Москва: РОССПЭН, 2003. – 368 с. 16. Markoff J. Globalization and the Future of Democracy [Electronic source] // Markoff // Journal of World-Systems Research. – 1999. – Vol. 5, № 2. – Access mode : <http://www.csf.colorado.edu/wsresearch/jwsr.htm>.

УДК 321.7+316.462

Шморган О.О.

СПІВІДНОШЕННЯ ЛЕГАЛЬНОСТІ ТА ЛЕГІТИМНОСТІ В СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

У статті розглянуто поняття демократії як синтезу легальності та легітимності формування політичної влади.

Ключові слова: демократія, авторитаризм, структура влади, легальність, легітимність.

В статье рассмотрено понятие демократии как синтез легальности и легитимности формирования политической власти.

Ключевые слова: демократия, авторитаризм, структура власти, легальность, легитимность.

The article deals with the concept of democracy as a synthesis of the legality and legitimacy of political power.

Key words: democracy, authoritarianism, power structure, legality, legitimacy.

Як відомо, головна ідея С. Хантінгтона полягає в тому, що всі держави так званого наздоганяючого розвитку, попри суто тимчасові затримки і навіть повернення назад, рухаються у фарватері еталонних держав-лідерів у напрямку від недемократичних за статусом або, за визначенням самого С. Хантінгтона, авторитарних, до статусу держав з розвинутою демократією і ринковою економікою. Загальна кількість країн з послідовно ліберальним суспільним устроєм начебто неухильно збільшується [1, с. 15-156]. За такого підходу будь-яка форма політичного правління, заснована на домінанті одноосібності як у виконавчій, так і в законодавчій владі, розглядається в кращому разі як данина традиції, свого роду неомонархізм, завжди небезпечний можливістю легкої узурпації влади, а в гіршому випадку – як прихована одноосібна диктатура. Політичне лідерство як таке, буцімто, взагалі має бути замінене на механізм звичайного управління, керівництва, контролю, навіть нагляду з боку влади – «нічного сторожа» в особі тимчасово найнятих чиновників, покликаних максимально точно виконувати настанови виборців. Отже, в цьому випадку йдеться не про лідерів і, тим більше, не про якихось видатних діячів, вождів, провідників, а про звичайних функціонерів, виконавців, чиновників, врешті-решт, бюрократів у позитивному веберівському розумінні цього поняття.

Ідея трьох хвиль демократизації нерозривно пов'язана з концепцією так званого технологічного детермінізму, згідно з якою загальна стадіальна

еволюція людства відбувається у напрямі від аграрних до індустріальних, а згодом – постіндустріальних суспільств. Невипадково свого роду маніфест технологічного детермінізму Е. Тоффлера має назву «Третя хвиля». У цій роботі з граничною безпеляційністю стверджується, що, мовляв, за умов постіндустріалізму будь-які форми так званого авторитарного лідерства вже виступають мало не повним атавізмом: «... Сьогодні, коли ми бачимо новий етап цивілізації, Рузвельт, Черчилль, де Голль, Аденауер (або хоча б Сталін) – «сильні» лідери індустріальних суспільств – виглядали б так само недоречно і безглуздо, як Божевільний король Людвіг у Білому домі. Пошук лідерів, які володіють подібною рішучістю, зубастістю, догматизмом – чи то Кеннеді, Коннолі або Рейгани, Ширак або Тетчер – це прояв ностальгії, ... тому що «слабкість» нинішніх лідерів є не так відображенням особистих якостей, як наслідком розпаду інститутів, від яких залежить їхня влада» [2, с. 635].

Згідно зі схемою, запропонованою відомим політологом соціологічного спрямування К.Байме, синхронізація хвиль демократії та стадіальних хвиль розвитку, передусім, економічного базису відбувається шляхом прив'язки аграрної архаїчної фази всесвітньої історії до «традиціоналістської» за М. Вебером харизми; ранньоіндустріальної (або, за О. Контом, «метафізичної»), – до харизми авторитарної або вождистської («цезаристської»); нарешті, постіндустріальна стадія (за О. Контом, «позитивна»), згідно з псевдотипологією К. Байме, корелюється, відповідно, з харизмою раціональною, побудованою на засадах беззастережного виконання прийнятих парламентом законів [3, с. 193-199].

Згідно з неоліберальною (неоконсервативною) моделлю, автентична західна демократія – це, передусім, розвинена політична система, за якої практично всі найбільш соціально активні, а, отже, найбільш заможні представники так званого середнього класу через різноманітні партії мають своє представництво у «вищому законодавчому органі – парламенті (вельми показово, що синонімом поняття парламенту є термін «законодавчі збори»). А розвинений поділ влад перебуває під контролем інститутів громадянського суспільства, що постійно стежать за дотриманням прав і свобод громадян. Під авторитаризмом С. Гантінгтон розуміє рудиментарний одноосібний політичний режим, фактично пом'якшену форму тоталітаризму, з жорсткою владною вертикаллю, однією, або хоча б однією домінуючою, партією і могутнім бюрократичним апаратом. Згідно з його версією, за допомоги колегіальної представницької демократії ці способи правління можуть лише тимчасово повертатися як антидемократичні рецидиви в процесі переможної ходи всесвітнього «демократичного етосу».

На перший погляд, таке розуміння «логіки історії» є абсолютно виправданим. А вже найбільш смним визначенням сучасної західної демократії є поняття «правова держава», яке передбачає рівність усіх перед законом або «верховенство закону» (подекуди в сучасній публіцистиці вживається поняття «диктатура закону»). Його зміст охоплює вимогу беззастережного виконання чинного законодавства, у першу чергу, Основного Закону – Конституції з його статусом «закону прямої дії», що в ідеалі повинно забезпечити гарантований

захист «невід’ємних прав і свобод» кожного громадянина, серед яких головними або «природними» є право на життя без будь-яких утисків, безпеку, високі стандарти споживання та соціального захисту.

У процесі переможної ходи демократії у всесвітньому масштабі відхід від різноманітних форм одноосібної або авторитарної влади і створення демократичних інституцій, що забезпечують істинний поділ влади (зокрема, судової влади), відновлення або навіть запровадження в повному обсязі повноцінного виборчого процесу та, що дуже важливо, створення повноцінної опозиції, справді, є об’єктивним показником демократизації країни, а, отже, її поступу на шляху суспільного прогресу. Адже в системі розділеної влади жодна посада, начебто, не дає можливості перебирання однією особою повноти повноважень, що й виступає запорукою або, принаймні, серйозним стримуючим чинником неповернення «авторитаризму».

Виходячи з цієї концептуальної настанови, видається цілком логічним, що *конституційним аналогом справжньої демократії є парламентська республіка* чи, як її варіант, парламентська монархія. Саме така форма політичного устрою найкраще пристосована для забезпечення усіх згаданих вище умов, використовуючи термінологію автора, демократичного транзиту. Саме парламент за своїми функціями є, дійсно, представницьким, таким, який відображає інтереси всіх немаргінальних верств суспільства, «вищим законодавчим органом», «законодавчою гілкою влади» – «осередком народовладдя», яка, за С. Гантінгтоном, найбільш ефективно протистоїть усім формам беззаконня, а відтак, і деспотизму. Що ж до будь-яких форм президенталізму, який висуває на передній план лише одну особу, тим самим, підриваючи базові принципи колегіальності в прийнятті відповідальних політичних рішень і посилюючи небезпеку «авторитаризму», узурпації влади, то вони виступають як тимчасові і перехідні політичні устрої, свого роду рудимент феодального абсолютизму, *абсолютної* концентрації влади в одних руках, що, звичайно, є несумісним з будь-якими хвилями демократизації.

Формулюючи концепції «хвиль демократії» С. Гантінгтон і «методологи» з табору технологічного детермінізму, припускаються серйозних концептуальних хиб. У першу чергу, це стосується трактування фундаментальної проблеми філософії права: діалектики легітимності і легальності в їх інституціональному, функціональному і навіть цивілізаційному вимірах. Так, автор «Хвиль демократії» зазначає, що легітимність як потужний мотиватор – покора натовпу своєму правителю – буцімто, має архаїчне «додемократичне» коріння, пов’язане з вищезгаданою традиціоналістською харизмою, по суті, релігійно династичним, а не правовим, обґрунтуванням права на володіння верховною владою однією особою. На його думку, особливо небезпечним є те, що легітимність раніше була обумовлена божим помазанням монарха, а за модерних часів «авторитаризм нового часу виправдовує себе за допомогою націоналізму та ідеології», тому «легітимність – розпливчате поняття, якого політичні аналітики прагнуть уникати» [4, с. 57-58]. У той же час, автентично демократична або *функціональна* легітимність забезпечується виключно на засадах процедурної легальності: «Легітимність же

системи залежить від процедур, від здатності тих, хто голосує, обирати собі правителів шляхом виборів. У кінцевому підсумку, правителі, які перебувають при владі, припиняють діяти ефективно, втрачають легітимність, зазнають поразки на виборах, і влада переходить іншому складу правителів. «Утрата правителями функціональної легітимності веде до ствердження заново процедурної легітимності системи» [5, с. 62].

За такого підходу головне завдання полягає фактично в тому, щоб за допомогою легальності витіснити легітимність, базовану на морально ціннісних засадах: «У парламентській законодавчій державі з її ідеалом та системою безперервної замкненої легальності усіх державних дій виникла доволі своєрідна система обґрунтування. Сенс і мета «*легальності*» тут саме в тому, щоб зробити зайвою та відкинути «*легітимність*»..., а також будь-який вищий *авторитет* та *провідництво*, засноване на самому собі» [6, с. 229].

З метою юридичної регламентації суспільного життя, намагаючись підмінити легітимність легальністю, парламентська демократія в її прагненні до забезпечення процесу неперервної легальності державних дій здатна тотально формалізувати політичне життя. Це може бути використано антидержавницькими силами для консервації існуючого суспільного устрою навіть за потреби його зміни, для збереження суспільного ладу, що історично вичерпав свій позитивний потенціал. Безпосереднім наслідком такої прихованої узурпації є загальна деградація політичних еліт, за якої навіть на демократичних виборах немає кого обирати (що робить абсурдним міф про єдиний демократичний шлях зміни влади – її перевибори з одночасним звальюванням вини за неефективну владу на громадян, мовляв «не тих обирали»), чим і обумовлений абстенентизм – відмова частини електорату навіть у західних країнах брати участь у виборчому процесі.

Причини цього явища криються в недоліках будь-якої форми колегіальності за граничної динамізації, а ще більше – обумовленої глобальними проблемами сучасності наростаючої конфліктогенності всіх суспільних процесів. Саме в цьому аспекті, хоч би як це дивно, навіть парламентаризм *демонструє свою системну неефективність саме як форма політичного устрою*. Йдеться, насамперед, про занадто повільний, часто компромісно непослідовний, «усереднений» в силу необхідності узгодження подекуди протилежних фракційно-партійних інтересів, процес ухвали законодавчих актів, за якого вони приймаються за принципом «ні вашим, ні нашим». І це в той час, коли ситуація вимагає максимально однозначного визначення векторності змісту закону, спрямованого на забезпечення саме принципового безальтернативного і саме тому безкомпромісного курсу реформ.

Будь-яка глибока трансформація завжди відбувається за умови, коли внаслідок скорочення ресурсів, обумовленого попередньою кризою і тимчасовим зниженням діючих потужностей через докорінну перебудову всієї соціальної структури, міжфракційне протистояння на ґрунті переділу «шагреневої шкіри» бюджету і «шкурки невбитого ведмеда» – майбутніх, поки що вельми проблематичних, прибутків, неминуче суттєво загострюється.

У такі історичні моменти дефіциту часу для прийняття відповідальних рішень, граничної невизначеності ситуації, хронічного відставання законодавчої бази від розвитку подій, нарешті, можливості створення антидержавними силами, які перебувають при владі, законодавчої бази «під себе» з метою збереження узурпованої влади (саме такими, значною мірою, є обидві українські Конституції) відбувається граничне розходження між легальністю і легітимністю. Авторитет влади визначається не тим, що вона «законно обрана» (хоча, насправді, і «справедливі» вибори лише імітуються), а тим, якою мірою вона здатна відстоювати інтереси переважної більшості національно свідомих громадян, які і створюють реальні національні багатства.

Легальність, забезпечена не династичною спадковістю, а представницькою демократією, хоч би як це дивно, цілком може перетворюватися на свою протилежність, а саме – на тотальний формалізм, який намагається в стилі оруелівської або хаксліанської антиутопії регламентувати як політику, так і все суспільне життя [7, с. 319-327].

Корупційно-плутократична орієнтованість «народних зборів» виявилася ще за часів Античності, причому, найбільшою мірою в економічно найпотужніших Афінах. Її справжній розквіт пов'язаний з феноменом так званого фінансового імперіалізму спочатку в перших італійських республіках, пізніше за реакційного стюартівського абсолютизму і за часів Французької Директорії, Реставрації, Другої імперії, нарешті III-ої («республіки 200 сімей») та IV-ої Французьких республік, російської Думи та тимчасового уряду Керенського, іспанського та італійського плутократичного парламентського монархізму XX ст., які, власне, каталізували появу авторитарних патріотичних режимів А. Салазара, Ф. Франко, Б. Муссоліні, Ш. де Голля, які С. Гантінгтон і «ранній» Ф. Фукуяма зараховують до вірцево авторитарних.

Модерна демократична легітимація влади аж ніяк не може зводитися до формально юридичних процедур її легалізації, які також можна або фальсифікувати (що і відбувалося в Україні під час практично кожної, навіть суто формальної виборчої кампанії), або прописати в гранично антидемократичному ключі. Наприклад, В. Янукович і практично вся Верховна Рада попереднього скликання, попри твердження українських вищих речників, були *формально легальними, але зовсім нелегітимними*, позаяк втратили довіру народу (між іншим, нагнорюванні цієї різниці в оцінці Майдану будувала свою антиукраїнську пропаганду Росія).

Політичний процес в Україні багато в чому звівся до процесу виборчого. Навіть за ситуації анексії частини власної території ми намагаємося легітимізувати чужака країни не на основі здатності до конструктивних дій із захисту національних інтересів, а через процедури його обрання. Повну неспроможність такого бачення розкрив видатний знавець філософії права та мобілізаційних типів влади К. Шмітт, відзначивши, що домінанта формальної демократії обумовлена ситуацією, за якої «законодавча держава є типовим винаходом реформістсько-ревізіоністської еволюційної ери. Ця забезпечена партійними програмами ера намагається парламентсько легальним чином досягнути «прогресу» шляхом прийняття правильних законів» [8, С. 228].

Безпосереднім наслідком такого викривленого бачення демократичного процесу політичного управління є те, що «тут вони обидві – і легальність, і легітимність – зводяться до загального поняття легітимності, хоча легальність означає саме протилежність легітимності. ...Подібні антитези документують крах системи легальності, який дійшов до безпредметного, ні з чим не пов'язаного формалізму та функціоналізму. ...Тут унікальний раціоналізм системи легальності перетворюється на свою протилежність» [9, с. 230].

К.Шмітт слушно попереджає, що ліберальна містифікація історичних реалій призводить до особливого псевдопацифізму, за якого виникає ілюзія, що навіть за національно-визвольної боротьби проти тиранії завжди можна домовитися, знайти компроміс із силами реакції, надавши їм приклад законслухняності та толерантності: «Внаслідок чого навіть виникла ілюзія, що можна відкрити легальний шлях та легальну процедуру для всіх можливих, навіть найбільш радикальних революційних устремлень, цілей, рухів, щоб вони могли досягти своєї мети без насильства перевороту...» [10, с. 228].

Класичний приклад подібного хибно зрозумілого демократизму – праця Дж. Шарпа «Від диктатури до демократії: концептуальні засади здобуття свободи» [11]. Автор намагається ситуацію збройного повстання проти тиранічної влади звести до актів громадянської непокори, яка, до того ж, трактується у формі системи перемовин, узгоджень, поступової демократизації деспотії. Хоча насправді громадянська непокора у гандистському розумінні пов'язана з особливим типом національно-визвольної боротьби, в якому переважає психологічний примус, але не виключається застосування і прямого насильства у формі збройного руху опору» [12].

Отже, повноцінна демократія – це аж ніяк не лише інститути і процедури. Це, передовсім, *здатність влади реалізовувати інтереси переважної найбільш соціально активної частини суспільства і нейтралізувати маргінальні і ворожі елементи*. Цікаво, що у своєму попередньому дослідженні «Політичний порядок у суспільствах, які змінюються» С. Гантінгтон фактично вторить К. Шмітту, визнаючи, що парламентаризм з його культом легальності цілком може бути спрямований не на модернізацію, а на регламентацію і збереження чинного «статусу кво», що притаманно, в тому числі, стагнаційному типу капіталізму. Більше того, він оцінює такий парламентський олігархізм як антипод ефективній президентській владі саме деголівського типу в моральних категоріях: «Функція уряду – правити. Адже слабкий уряд, який не має авторитету, не в змозі виконувати свою функцію і аморальний в тому ж сенсі, що і продажний суддя, солдат боягуз, або вчитель невіглас. Моральні засади політичних інститутів мають виток у потребах людей у складних суспільствах» [13, с. 46].

Саме моральна легітимація влади, заснована на внутрішній готовності всіма силами підтримувати запропонований нею курс, антикризову програму дій, гранично актуалізується у важкі кризові часи. У цьому плані витіснення у межах неолібералізму з політики так званих ірраціональних, по суті, емоційно-вольових і ціннісних мотивацій, намагання зняти проблему співвідношення права і моралі, політики і моралі шляхом граничної інструменталізації усіх

механізмів влади, в принципі, спотворює суть демократії як народовладдя, тобто влади, яка не тільки «наймається» для тимчасового виконання певних повноважень, а служить народу, спираючись на нього у своїй діяльності.

Це саме той випадок, коли *принципово неможливе зведення посадових осіб, речників, функціонерів, виконуючих обов'язки, одним словом веберівських раціональних бюрократів до особистостей, лідерів, провідників, авторитарів в антиліберальному значенні останнього поняття*. Тому на етапі складних модернізаційних перетворень має панувати принцип: «не людина для посади, а посада для Людини». За такої ситуації Закон виступає не лише як припис, норма, положення, директива, а як внутрішнє покликання; не зовнішній, а внутрішній обов'язок (за І. Кантом моральний імператив в собі).

Закономірно, що уже принаймні понад десять років неоліберальна концепція правової держави, в основу якої покладено принципи формальної або процедурної демократії з її переважно кількісним критерієм рівня демократії – права обирати і бути обраним, гарантованої рівності прав і свобод, нарешті, рівності стартових можливостей у досягненні життєвого успіху, переживає гостру кризу. З позицій природного права іншим, не менш важливим виміром соціального буття є якісна нерівність між тими, кому *гарантуються* права і свободи, і тими, хто нерідко з ризиком для життя, *готовий їх гарантувати*, між правом обирати і правом на вибір, справді, найбільш гідних тощо. Що ж до рівних стартових можливостей, то, не вдаючись у трактування «якості життя», формально визнаючи рівне право кожного на особисте збагачення, *неолібералізм виправдовує граничну майнову поляризацію, в тому числі, і неоколоніального типу*.

Навіть найвища легальність, здобута під час всенародних виборів, з необхідністю передбачає неминучу формалізацію – «узаконення» – повноважень, яке, так чи інакше, підводить неповторну, а то й геніальну особистість видатного політика, потреба в яких насправді залишатиметься допоки існуватиме людство, під спільний знаменник посадових або службових обов'язків. Навпаки, справжня легітимність вимагає від політичного діяча максимального виявлення ініціативи креативності, а, отже, неповторності власної індивідуальності, без якої він не зможе досягти значущих результатів у державотворенні. Невипадково, що в процесі реальних реформ Т. Рузвельт, Ф. Рузвельт, У. Черчілль, Ш. де Голль фактично виходили за межі їхніх офіційних повноважень, запроваджуючи елементи прецедентного права. Прикладом цього служив трактування Ш. де Голлем положення про референдум як права глави держави на його оголошення або запровадження Ф. Рузвельтом протягом шести років «Нового курсу» надзвичайного стану 39 разів [14, с. 135].

У цьому випадку йдеться не тільки про прогалини в законодавстві, обумовлені його відставанням від розвитку подій або навіть загальною реакційною спрямованістю Основного Закону (хоча і перше, і друге цілком може мати місце). Справа в тому, що на рівні реалізації законодавчих актів саме мірою їх виконання *неминуче виникає необхідність у прояві ініціативи та ентузіазму, які в принципі не можуть регулюватися ані підзаконними актами, ані навіть юридичними правостосунками як такими*. З точки зору політичної

психології в даному випадку також йдеться про суттєву різницю між формальним та неформальним типами лідерства.

За граничної невизначеності і складності ситуації, яка завжди притаманна кризовому стану, політична діяльність ніколи не може бути до кінця регламентована законодавчо. Справжній Глава держави дотримувач повинен апелювати до совісті громадян, їхньої переконаності, сумління, почуття обов'язку і навіть відчуття власної правоти. Навпаки, навіть офіційно легалізовані через виборчу процедуру політики можуть проявляти (і дуже часто проявляють) нездатність виконувати офіційно покладені на них обов'язки, демонструють «невідповідність займаній посаді» навіть не через власну несумлінність або прагнення лише імітувати виконання покладених на них посадою обов'язків, а через нездатність проявити належну ініціативу та креативність, внаслідок чого відбувається відхилення реально існуючого політичного режиму від офіційної форми політичного правління тепер уже в негативний бік, що проявляється насамперед у нездатності існуючої політичної системи ефективно розв'язувати проблеми, які перед нею постають.

Показово, що за обставин, які вимагають від лідера, як це не парадоксально, конструктивного перевищення службових повноважень в *інтересах* справи, його недостатня рішучість, пасивність, зацикленість на процедурі і букві закону коштом його духу, знов-таки, оцінюються передусім у морально забарвлених категоріях. У такому випадку говорять про злочинно-аморальну бездіяльність, безініціативність, зволікання, врешті-решт політичний злочин, який завжди важко кваліфікувати з позицій чисто юридичних (звідсіля виключна складність проблеми розроблення ефективної процедури імпічменту, який має базуватись на принципі плевбісцитарності [15, с. 324-328]). Власне, саме така здатність, взявши ініціативу на себе і тимчасово зменшивши права і свободи заради головного виміру свободи – захисту життя, пов'язана з поняттям авторитаризму [16, с. 343-414].

Ідеологічна ангажованість, зокрема небажання бачити негативну роль США як «світового жандарма», приводить С. Гантінгтона до описаної вище граничної концептуальної непослідовності. Зокрема, у книзі «Третя хвиля. Демократизація наприкінці ХХ ст.» він постійно вдається до уточнюючих епітетів типу «слабка», «обмежена», «нерозвинена», «керована», «умовна» і навіть «корумпована» демократія. З іншого боку, як і деякі інші західні політологи, учений говорить про «бюрократичний авторитаризм» або навіть «напівавторитаризм» критерії визначення яких залишаються не до кінця зрозумілими. С. Гантінгтон фактично розділяє поняття лібералізму і демократії, наголошуючи на тому, що лібералізація може привести, а може і не привести, до так званої повномасштабної демократії. Критерії демократичності тієї чи тієї держави, за такого підходу, фактично віддаляються від ідеалів соціальної справедливості, від оцінки реальної ефективності діяльності верховної влади.

Намагаючись визначити поняття демократії, С. Хантінгтон змушений визнати, що навіть справедливо з формально-процедурної точки зору обрані лідери можуть не володіти реальною владою, перебуваючи під контролем анонімних олігархічних сил або тіншової антинаціональної «п'ятої колонії»; або

через брак певних професійних і лідерських якостей просто не здатні ефективно використати отриману владу. Прямим наслідком такого обмеженого трактування демократії є те, що ефективність влади той же С. Хантінгтон оцінює як її стабільність, чого явно недостатньо для подолання важких кризових станів [17, с. 15-23]. Утім, сказане зовсім не означає, що легалізація взагалі є другорядним чинником у політичному процесі. Тут повинен працювати принцип прямопропорційної залежності між рівнем повноважень та контролем за їх перевищенням. Із цього приводу М.Вебер зазначає: «У пізніші часи існування більшості *легальних* за своїми засадами віри у їхню легальність відносин панування ґрунтується – коли врахувати вплив на їх стабільність віри в їхню легітимність – на змішаних підставах. Традиційна призначеність і «престиж» (харизма) поєднуються із – загалом такою звичною – вірою у значення формальної легальності; ослаблення якогось із цих чинників шляхом висунення нетрадиційних вимог підлеглих, будь-яка виняткова, загрозна для престижу невдача або порушення звичайної формально-легальної коректності однаковою мірою послаблюють віру в легітимність» [18, с. 168].

Постає питання: чи можливо інституалізувати у певних формальних процедурах ціннісно-моральний вимір влади та її авторитарний компонент? Адже у протилежному випадку реального стає небезпека переростання диктатури у безконтрольну тиранію. Так, але такі політичні технології та інститути будуються саме на усвідомленні нетотожності ліберального трактування демократії, виборності та підпорядкованості влади і *справжнього народовладдя, яке забезпечується здатністю цієї влади реально захищати загальнонаціональні інтереси*. Своєю чергою, така інституалізація в межах повноцінної президентської форми правління забезпечується за допомогою створення особливої представницької вертикалі влади, пов'язаної з необхідністю формування морального виміру політичного життя, і повинна спиратись не просто на палату регіонів, а повноцінний Сенат – «велику соціальну та духовну асамблею» (Ш. де Голль). Йдеться про колегіальне представництво особливого роду, яке втілює моральний авторитет нації, виступаючи третейським суддею в системі поділу влад. Інститут Верховного Суду має бути підпорядкований Верхній палаті, як це донедавна було у Великій Британії [19, с. 326, 328; 20, с. 165-191].

У сучасних державних устроях владна вертикаль існує лише в урізаному, часто деформованому вигляді, позаяк в економічно розвинених західних суспільствах, які виступають як ідеал, до якого прагнуть «хвилі демократії» на етапі формування суспільства масового споживання в силу їх орієнтації на «кінець історії» – утопічний глобалістський проект, панує законодавча гілка влади. Сказане можна підсумувати та проілюструвати наступною схемою (Рис. 1). На схемі в загальному вигляді показано своєрідний веберівський ідеальний тип структури послідовно демократичного типу влади [21, с. 315-331]. Хоча в історичній реальності внаслідок існуючих в тому чи іншому етносі та окремій державі історичних традицій, етнонаціональних ментальних особливостей, рівня політичного розвитку та геополітичної нестабільності в регіоні показані на схемі політичні інститути можуть *не тільки взаємно стримувати і*

доповнювати, а й частково витісняти, підмінити і навіть поглинати один одного (сьогодні, як зазначалось, парламентська колегіальність функціонує переважно коштом органів морально-представницької вертикалі).

Отже, легальність та легітимність, як і моральне, неписане, природне прецедентне право та право кодифіковане, позитивне, формальне, нарешті мораль і право в цілому, знаходяться у складному, неоднозначному діалектичному взаємозв'язку. Саме тому, попри всі розмови про архаїчність і мало не про тоталітарність політичного консерватизму та теорії еліт, в основі якої – ідеї таких видатних мислителів, як Е. Бьорк, Т. Карляйль, А. де Токвіль, Г. Лебон, В. Парето, К. Мангайм, М. Вебер, О. Шпенглер, К. Шмітт, Ю. Евола, котрі оцінювали ефективність суспільного устрою насамперед під кутом зору його здатності делегувати до верховної влади непересічних особистостей (що пов'язано саме з елітарним виміром демократії), міру наростання загальносвітових глобальних проблем зазначені ідеології та теорія будуть все більше актуалізуватися. Це ще більшою мірою стосується України та інших

ДУ «ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

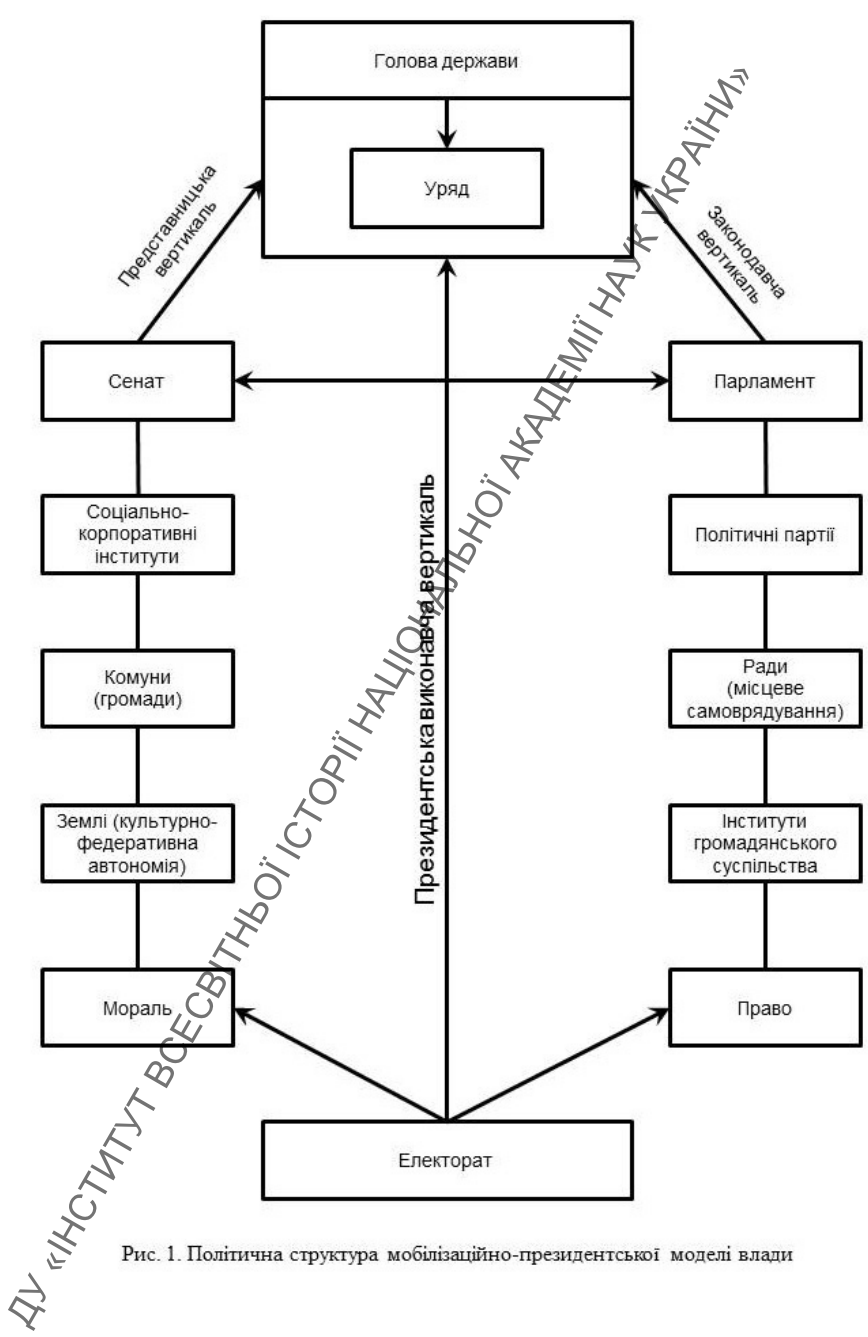

Рис. 1. Політична структура мобілізаційно-президентської моделі влади

пострадянських країн, у яких представники правлячого істеблішменту в переважній більшості мають зі справжньою політичною елітою мало спільного.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Хантингтон С. Третья Волна. Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон. – Москва: Российская политическая энциклопедия (РОСПЭН), 2003. – 368 с. 2. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – Москва: ООО «Фирма «Издательство АСТ»», 1999. – 784 с.
3. Бейме фон К. Політичні теорії сучасності / К. фон Бейме. – Київ: Стилет, 2008. – 396 с.
4. Хантингтон С. Третья Волна. Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон. – Москва: Российская политическая энциклопедия (РОСПЭН), 2003. – 368 с. 5. Хантингтон С. Третья Волна. Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон. – Москва: Российская политическая энциклопедия (РОСПЭН), 2003. – 368 с. 6. Шмитт К. Государство: Право и политика / К. Шмитт. – Москва: Издательский дом «Территория будущего», 2013. – 448 с.
7. Шморгун О. Інноваційна стратегія побудови політичної влади в Україні / О. Шморгун. – В кн.: Феномен інновації: освіта, суспільство, культура. – К.: Педагогічна думка, 2008. – С. 305-417. 8. Шмитт К. Государство: Право и политика / К. Шмитт. – Москва: Издательский дом «Территория будущего», 2013. – 448 с. 9. Шмитт К. Государство: Право и политика / К. Шмитт. – Москва: Издательский дом «Территория будущего», 2013. – 448 с. 10. Шмитт К. Государство: Право и политика / К. Шмитт. – Москва: Издательский дом «Территория будущего», 2013. – 448 с. 11. Шарп Дж. Від диктатури до демократії: концептуальні засади здобуття свободи / Дж. Шарп. – Львів: Сполом, 2004. – 84 с. 12. Гальтунг Ю. Політична етика Ганді / Ю. Гальтунг, А. Несс. – Львів: Місіонер, 2001. – 279 с. 13. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон. – Москва: Прогресс-Традиция, 2004. – 480 с. 14. Разделение властей. – Москва: Изд-во МГУ: Юрайт-Издат, 2004. – 428 с. 15. Шморгун О. Євроатлантичні моделі президенталізму і демократизація української влади: політологічний вимір / О. Шморгун // США і світ XX століття. – К.: Центр вільної преси, 2013. – С.315-331. 16. Шморгун О. Елітарний вимір демократії: проблема авторитарного лідерства / О. Шморгун // Едіта: витоки, сутність, перспектива. – К.: Т-во «Знання України», 2011. – С. 343-414. 17. Хантингтон С. Третья Волна. Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон. – Москва: Российская политическая энциклопедия (РОСПЭН), 2003. – 368 с. 18. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / М. Вебер. – К., 1998. – 532 с. 19. Шморгун О. Інноваційна стратегія побудови політичної влади в Україні / О. Шморгун. – В кн.: Феномен інновації: освіта, суспільство, культура. – К.: Педагогічна думка, 2008. – С. 305-417. 20. Шморгун О. Місцеве самоврядування як основа європейської моделі громадянського суспільства / О. Шморгун // Історичний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи. – К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2012. – С.165 –191. 21. Шморгун О. Євроатлантичні моделі президенталізму і демократизація української влади: політологічний вимір / О. Шморгун // США і світ XX століття. – К.: Центр вільної преси, 2013. – С.315-331.

УДК 32.019.5 : 316.422

Метельова Т.О.

РЕАКТУАЛІЗАЦІЯ МІФОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК СКЛАДНИК МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У контексті розгляду основних властивостей і рис міфологічного мислення проаналізовано типові міфологеми, поширені сьогодні в Росії. Показано, що в суспільствах, які перебувають у транзитивних умовах, міфологічний складник мислення реактуалізується у зв'язку з потребою формування солідарності спільноти. Виявлено, що в ситуації